

Jasna Vince
Staroslavenski institut
Demetrova 11, HR-10000 Zagreb
jvince@stin.hr

PRIMJERI POIMENIČENJA U RJEČNIKU CRKVENOSLAVENSKOGA JEZIKA HRVATSKE REDAKCIJE

Rasprava o poimeničenju u hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku temelji se na građi za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* što ga izdaje Staroslavenski institut u Zagrebu. Poimeničenje je ponajprije predmet tvorbe riječi i morfologije. Za leksikografiju je ono važno utoliko što određuje oblik rječničkih natuknica. U spomenutom su rječniku poimeničene riječi obrađene dvojako. Natuknica može biti imenica (BEZVODNA f.; BLAGO n.; ŽIVOTNO, ŽIVOTNOE n.; ŽIVOTNI m.) ili riječ koje druge kategorije, primjerice pridjev (VELIKb) ili glagol (BOLĚTI), uz napomenu *subst.* ili *subst. vice fungitur* ili slično uz poimeničene pridjeve odnosno participe. U radu se prikazuju obilježja poimeničenih riječi i raščlanjuju morfološki, sintaktički, semantički i pragmatički čimbenici koji utječu na odabir natuknice.

1. Uvod

Listajući prva dva sveska *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (2000. i 2015.), što ga izdaje Staroslavenski institut u Zagrebu, zapazit ćemo nevelik broj imenica svih triju rodova glavne deklinacije koje ne samo da dijele padežne nastavke s pridjevima, nego im je zajednička i osnova. Imenice srednjega i muškoga roda pripadaju *o*-sklonidbi, imenice ženskoga roda *a*-sklonidbi, a uz to se mogu mijenjati i kao dulji oblici pridjeva odgovarajućega roda. Takve imenice, dobro poznate svim slavenkim jezicima, u najmanju ruku kada je riječ o radovima hrvatskih jezikoslovaca, tek iznimno nalaze mjesto u morfološkim razredbama,¹ ali su

¹ Iznimka je Marković 2012:282–283. Usput napominjem da pri usporedbi hrvatskoga crkvenoslavenskoga i suvremenoga jezika valja pripaziti na različito nazivlje.

zato izazov istraživačima tvorbe riječi.² I još nešto. Imenice za koje etimološka istraživanja pokazuju da su pridjevskoga podrijetla, ali iz sinkronijske perspektive to nije vidljivo, ne mogu biti predmet našega rada.³

Broj imenica suobličjenih pridjevima raste tako što se u rječničkim člancima pod neimeničkim natuknicama obrađuju (uglavnom pridjevske) riječi u imeničkoj službi na koju upućuju napomene: *subst.* ili *substantivizatum* ili *subst. vice fungitur* ili *ptc. subst.* ili *n. pl. subst.* ili *etiam subst. vice fungitur* ili koja druga. Iako je razdjelnica među tzv. poimeničenim pridjevima (dakle "pravim" imenicama, koje su plod preobrazbe) i pridjevima u imeničkoj službi načelno jasna,⁴ ona nije uvijek lako određiva,⁵ posebno kada je riječ o mrtvom jeziku. Subjektivnoj je prosudbi podložan i odabir pridjeva za koje se tvrdi da se pojavljuju (i) u imeničkoj službi. Vrijedno je stoga razmotriti čimbenike koji odlučuju o tome hoće li se kojoj riječi s mocijom (pridjevu, zamjениčkom pridjevu, brojevnom pridjevu) uopće pripisati imenička služba ili će se ona čak prikazati kao imenica, zamjениčka ili brojevna imenica. Pretpostavka da će obrađivači istim pojavama pristupati različito, doista se i ostvaruje.

U ovom će se radu suprotno uobičajenoj praksi pridjevi u imeničkoj službi nazivati i *poimeničenim pridjevima* kako bi se naglasila njihova dvostruka narav: nastupaju u ulozi imenice, a natuknica im je pridjevska riječ. Govoreći pak o imenicama koje inače nose taj naziv — a to su one u kojih je preobrazba već dovršena, a time i veza s pridjevom raskinuta — rabit će se izraz »imenice«: za rječnik su važni oblici i značenja imenica, a ne njihovo podrijetlo.

U različitim jezičnim sustavima (grčkom, latinskom, hrvatskom crkvenoslavenskom i suvremenom hrvatskom) poimeničeni su pridjevi zastupljeni u nejednakoj mjeri, što pruža važan uvid u tipologiju promatranih jezika, ali i u djelovanje polazišnih tekstova (grčkih i latinskih) na

Ono ne bi bilo problem da ne dolazi do preklapanja. U opisima suvremenoga jezika *a*-sklonidbi pripadaju imenica *muž* i njoj slične (prema genitivnom nastavku *-a*), a u crkvenoslavenskom se jednako tako tradicionalno naziva sklonidba imenica tipa *žena* (radi sumjerljivosti s ostalim jezicima koji poznaju osnove s tematskim vokalom *a*).

² Sadržajan pregled različitih, ponajprije kroatističkih pogleda na preobrazbu do nose Horvat i Gavrančić (2011).

³ Usp. bilj. 37.

⁴ »Poimeničene pridjeve od pridjeva u imeničkoj službi razlikuje to što je u njihovom značenju došlo do odmaka od temeljnoga pridjevskog značenja; leksikografski gledano, to su riječi koje bi u rječniku trebale stajati kao zasebne natuknice, a nikako ih ne bi valjalo obrađivati pod odgovarajućim pridjevom« (Hudeček 1992:59).

⁵ »Konverziju je veoma teško lučiti od upotrebe jedne riječi u funkciji druge« (Tafra 2005:113).

prevoditelje, a to je za odabranu temu još važnije. Moj je prikaz poimeničenja u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku određen ponajprije građom koju utjelovljuju natuknice iz dosad objavljenih svezaka *Rječnika* a potom i ustrojem natuknica u njemu. Prvi je korak razvrstavanje primjera azbučnim nizom natuknica pod kojima se riječi u imeničkoj službi oprimjeruju – redom po skupinama (pridjevi, participi, glagoli, zamjenice, brojevi), a unutar njih prema gramatičkom rodu. Nastojala sam zabilježiti sve riječi (ali ne i sve njihove pojavnice) popraćene u *Rječniku* oznakom *subst.* ili slično.⁶ Na kraju je popis imenica s (djelomičnom) pridjevskom morfologijom.⁷

2. Pregled natuknica

2.1. Pridjevi

Među riječima podložnima poimeničenju najviše je pridjeva: broj njihovih potvrda dvostruko je veći od svih ostalih zajedno. Za razliku od ostalih skupina, u pridjeva je zastupljen i ženski rod (71)–(74), iako su srednji (1)–(36) i muški (37)–(70) daleko češći. U dvjema pridjevskim natuknicama: BLAGOSLOVLENĚ adj. (41) i VSEMOGI, VSEMOGUČĚ adj. (51) i (52) prepoznat ćemo participske oblike. Participi se pojavljuju i kao natuknice (75)–(81) te kao ilustrativni materijal za glagole (82)–(102).

Srednji rod

(1) BEZVODĚNĚ adj. – n. pl. subst. vice fungitur: razvrzê kamen' isteše vodi i poteše v bêzvodnihъ rêki PsLob 69v ~ v' susê CPar 92v ~ êv ávúðoις ~ in sicco ~ kroz pustinju ~ pustinjom – Ps 104,41

(2) BEZD'NĚNĚ adj. – subst.: hočety vziti ot bezdan'nihъ BrVat₅ 132b ~ ot bezdni BrVO 276b ~ êκ τῆς ἀβύσσου ~ de abyssso ~ iz Bezdana – Ap 17,8

(3) BEZDUŠĚNĚ adj. – subst.: k(a)ko bo bezd(u)šnaê g(lago)l(a)ti mogut PsFr 110a ~ τὰ ἄψυχα – CommPs 134,16

(4) BEZNAČĚLNĚ adj. – subst.: k'leplet' beznačel'na PsFr 2a ~ τὸ ἄναρχον – CommPs 2,7

(5) BESEMRĚTĚNĚ adj. – subst.: podobaet bo ... semr'tnomu semu

⁶ U obzir dolaze riječi od A do ZAPOVĚDNICA (azbučnim redom).

⁷ Navodi iz *Rječnika* modificirani su tako da su grčke i latinske vrijante znatno skraćene i svedene na izravne paralele promatranim riječima. Istodobno su primjeri dopunjeni kratkim citatima iz suvremenih hrvatskih prijevoda Biblije. Kada se u rečenici uz primjer za natukničku riječ nađe i koja druga riječ značajna za temu, i ona je popraćena paralelama iz spomenutih izvora. Ćirilica je preslovljena latiničnom kapitalom.

oblêci se v bes'semr'tnoe MVat₄ 271b ~ τὸ θνητὸν τοῦτο ... ἀθανασίαν ~ mortale hoc ... immortalitatem ~ ovo smrtno tijelo ... besmrtnošću ~ ovo smrtno ... u besmrtnost — 1C 15,53

(6) BESPLĚTBŃ adj. — substantivizatum: kako besplĚtnaê s plĚtiju primêsit se FgHom 2a ~ τὰ ἀσώματα

(7) BEĈISLĚNB adj. — substantivizatum: i mrtvie svobodiši i besčisl(Ě)-na n(a)ša vstreptaše FgNicod 1d ~ legiones

(8) BLAGOUGODĚNB adj. — subst.: êk(o) rabĚ v(ê)rni i mudrĚ iziskue blagougodnaê b(o)žiê BrVat₆ 188c ~ beneplacitum

(9) BLAGĚ adj. — subst.: premudromĚ biti v bl(a)goe krotkom že v' zlo že FgApost 2b ~ εἰς τὸ ἀγαθόν ... εἰς τὸ κακόν ~ in bono ... in malo ~ na dobro ... za zlo ~ za dobro ... za zlo — R 16,19

(10) VELI adj. — substantivizatum: na me veliê g(o)v(o)rili sutĚ CPar 36v ~ velêrečevaše PsLob 24v ~ ἐμεγαλορορημόνησαν ~ magna ~ razmeta-ti se ~ uzdižu — Ps 37,17

(11) VELIĈĚNB adj. — subst.: ki stvori veličnaê ... čudesa ... strašna CPar 94r ~ stvor'shago veliê ... čudesa ... strašna ~ μεγάλα ... θαυμαστά ... φοβερά ~ magnalia ... mirabilia ... terribilia ~ sjajna djela ... čudesa ... strahote ~ znamenja ... čudesa ... strahote — Ps 105,21–22

(12) VISOKĚ adj. — VISOKAÊ n. pl.: snidetĚ i poperetĚ nad' visokimi z(eml)e BrVat₅ 235d ~ na visoti BrVO 449b ~ ἐπὶ τὰ ὕψη ~ super excelsa ~ po visinama ~ po visovima — Mi 1,3

(13) VRĚMENĚNB adj. — subst.: primut' za mala velika za z(e)mlska n(e)b(e)ska za vrêmen'na vêčna MVat₄ 269c

(14) VRĚMENĚNB adj. — subst.: b(o)že iže nam' usti pr(o)r(o)k' zap(o)-v(ê)d(ê) vr(ê)men'naê ostaviti i k vêčnim' pospêšati se MVat₄ 124c

(15) VRĚMENĚNB adj. — subst.: nied(i)nb v(a)sĚ t(a)ko budi vr(ê)m(e)n-n(i)mĚ zadržanĚ BrVat₆ 78d ~ ot rêči v'rêmen'niĚ BrN₂ 388c ~ rebus temporalibus

(16) VSAĈĚSKĚ adj. — n. pl. subst.: VSAĈĚSĚKA(Ê): êko is togo i têm' i v tom' sut' vsač'skaê MVat₄ 252d ~ πάντα ~ omnia ~ sve — R 11,36

(17) VSED'NB adj. — subst.: vsedannih bo ne pomnetĚ BrVO 199c ~ quotidiana

(18) GLUBOKĚ adj. — subst. n. pl.: ta otkrivaet' glubokaê i skr'venaê BrVO 438b ~ τὰ βαθέα καὶ σκοτεινά ~ profunda et abscondita ~ što je duboko i sakriveno ~ dubine i tajne — Dn 2,22

(19) GORĚĚ adj. — GORKO, GORKOE substantivi vice fungitur:

polagajuće gor'koe v sladko i sladkoe v gorkoe BrVO 31a ~ τὸ πικρὸν γλυκὺ καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν ~ amarum in dulce et dulce in amarum — od gorkoga slatko, a od slatkoga gorko ~ gorko slatkim čine, a slatko gorkim Is 5,20

(20) GRBDĀ adj. — n. pl. subst.: usti ubo grdaê g(lago)lala bêše BrVO 217d ~ gr'dê BrN₂ 104d ~ superba

(21) GRBDĀ adj. — n. pl. subst.: g(lago)laše gr'daê veliê BrVO 408d ~ grdiê BrVat₅ 220a ~ superbia — 1Mach 1,25

(22) DIVĀNB adj. — DIVNAÊ n. pl. subst.: ni hodiĥ va velikiĥ ni v divniĥ pače menê PsLob 84r ~ вѣ великиĥ ... v čudnih' CPar 114v ~ ἐν μέγαλοις ... ἐν θαυμασίοις ~ in magnis ... in mirabilibus ~ stvarima, što su mi odveć velike i uzvišene ~ za stvarima velikim ... za čudima — Ps 130,1

(23) DOVOLĀNB adj. — DOVOLNAÊ pl. n. subst.: otvr'ze komoru svoju i dast' dovol'naê voev'stviju v' vse lêto BrVO 415b ~ ὀψώνια ~ stipendia ~ plaću ~ isplati — 1Mach 3,28

(24) DRĒVĀNB adj. — subst.: se g(ospod)ji ti pozna vsa poslêdnaê moê i drêvnaê moê PsLob 87r ~ poslêdnaê i prva CPar 118v ~ τὰ ἔσχατα καὶ τὰ ἀρχαῖα ~ novissima et antiqua — Ps 138,5

(25) DUP'LB adj. — subst.: DUP'LB VELIKI: po z(a)k(o)nb dupla vel(i)-k(a)go BrBar 511a

(26) DUŠEVĀNB adj. — subst.: pēti bo vs(ê)mъ d(u)š(e)vnim' i bezd(u)-šnimъ pov(e)lênaet' d(u)ĥ s(ve)ti PsFr 129c ~ πάντα ἐμψυχα καὶ ἄψυχα — CommDn 3,10

(27) DĀÊVOLĀ, DĀÊVĀLB adj. — DĀÊVLE n. subst.: egda že ... b(la)ž(e)-na m(a)riê m(a)gd(a)lêna pl(ĥ)kъ vidiše k' d'êvlju tekuće CIvan 114r ~ ad fanum

(28) ŽELĒSĀNB adj. — subst.: i pisano bêše v' nemъ plačъ i ekъ i želesnoe i gor'koe BrVO 434a ~ θρηνοὶ καὶ μέλος καὶ οὐαί ~ lamentationes et carmen et vae ~ plač, uzdisaji i jauci ~ Naricanje! Jecanje! Jauk! — Ez 2,9 (10)

(29) ŽESTOKĀ adj. — subst.: êvi ljudemъ tvoimъ žestokaê PsLob 38r ~ σκληρά ~ dura ~ zlu ... kob — Ps 59,5

(30) ŽIZ'NĀNB adj. — subst. n.: ne vête li êko anĵ(e)lom' sudim' a nekli žizn'nim' BrVO 105d ~ βιωτικά ~ saecularia ~ u svagdašnjem ~ svjetovnim stvarima ~ ono svagdanje — 1C 6,3

(31) ŽITIISKĀ, ŽITĀSKĀ adj. — subst. n. pl.: vsa bo žitiis'ka neiz'vêst'na ~ ἐν τῷ βίῳ — CommPs 36,2

(32) ŽRBTVBNŃ, ŽRBTVENŃ adj. — pl. subst. n. ŽRBTVNAÊ, ŽRBTVENAÊ: zakla svoê žr'tvnaê BrVO 357c ~ θύματα ~ victimas ~ stoku ~ klanice — Pr 9,2

(33) ZADBNŃ adj. — subst. ZADNEE, ZADNAÊ: prêdnee ih̃ ogañ poêdae i zadnee ih̃ ṽzizae se plamenem̃ BrVO 452a ~ τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ ... τὰ ὀπίσω αὐτοῦ ~ ante faciem eius ... post eum ~ pred njim ... za njim — JI 2,3

(34) ZADBNŃ adj. — subst.: ZADNEE, ZADNAÊ: pogublju lice ego v mori p̃rvêem̃ i zadnaê ego v mori poslêdnêem̃ BrVO 452d ~ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ... τὰ ὀπίσω αὐτοῦ ~ faciem eius ... extremum eius ~ prednju čet̃u ... zadnju čet̃u ~ prethodnicu ... zalaznicu — JI 2,20

(35) ZAKONBNŃ adj. — n. pl. subst.: egda bo êzici ne imuêe zakona rodom̃ zakonna tvoret' BrVO 83a ~ τὰ τοῦ νόμου ~ quae legis sunt ~ ono, što je po zakonu ~ propise zakona ~ (se drže) Zakona — R 2,14

(36) ZALIŠBNŃ adj. — etiam subst.: zališna vaša daêli este BrVO 226a ~ superflua vestra

Muški rod

(37) BEZAKONBNŃ adj. — subst.: rêh̃ bezakonnim' ne hotêite nepr(a)vdno tvoriti CPar 65v ~ zakonoprêstupnikom̃ PsLob 49r ~ τοῖς παρανομοῦσιν ~ iniquis ~ hvališe ~ drznike — Ps 74,5

(38) BESPLŃBNŃ adj. — substantivizatum ... pl. — de angelis: arhistratiže mihaile iže starêi esi vsêh' bêš'pltnih' CPet 336r

(39) BEĀISLBNŃ adj. — substantivizatum: t(a)ko bo vsi besĀisl̃ni nepriêzni ustrašeni boêzn(iju) FgNicod 1d ~ legiones

(40) BLAGOVOLBNŃ, BLAGOVOLENŃ adj. — subst.: ot tvoih bl(a)govolnih' primi prinesenie MNov 110d

(41) BLAGOSLOVLENŃ adj. — substantivizatum: meždju bl(agoslavle)nimi bl(agoslo)vit se MVat₄ 245a ~ inter benedictos — Sir 24,4

(42) BLAGŃ adj. — subst.: blagimi že ime h(̃r̃sto)vo hv(a)lit se BrVO 226b ~ per bonos

(43) VED'RŃ adj. — pet̃r̃ že obraĉ' se serenu eže est̃ slovin'ski vedr̃ i r(e)ĉe egda esi imenem̃ vedar̃g vskuju se ob'lačañ i prêtam(a)ñ êvlaeši BrN₂ 425c ~ Serenum ... Serenus

(44) VELI adj. — subst.: da ot malago daže do velago vsi bogati bili bi ot rubeža ih̃ BrVO 399a ~ a minimo ... ad magnum ~ od najmanjega do naj-

većega — Jdt 15,8

(45) VELIKŦ adj. — subst.: obleše se v' vrêtiča ot velikago do malago MVat₄ 63b ~ ot velikih' do malih' MNov 64d ~ ἀπὸ μεγάλου αὐτῶν ἕως μικροῦ αὐτῶν ~ a maiore ... ad minorem ~ (obukoše se) veliki i mali ~ od najvećega do najmanjega — Jon 3,5

(46) VELIKŦ adj. — subst.: boeče se ego mali i velici BrVO 278c ~ mali i veliki BrN₂ 141b ~ οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι ~ pusilli et magni ~ mali i veliki — Ap 19,5

(47) VELIKŦ adj. — subst.: b(ož)e iže esi vek'ši v' velikih' ~ magnus in magnis — Jdt 5,22 (26)

(48) VELIKŦ adj. — VELICI pl.: velici ih' vladajut' imi MVat₄ 39d ~ iže vekši sutŦ MNov 41c ~ οἱ μεγάλοι ~ qui maiores sunt ~ velikaši — Mt 20,25

(49) VELMOŽNI⁸ adj. pl. — subst.: dostoêñ' bo esi c(êsa)ru pred'stoêti i s vêl'mož'nimi pred'stoêti Cox 18a ~ cum magnatibus

(50) VISOKŦ adj. — subst. vice fungitur: vzeset se g(ospod)Ŧ ... na vsŦkogo gr'dago i na vsŦkago visokago i vznoslivago i smêrit' e BrVO 18b ~ gr(Ŧ)dago ... visokago ... nadnosečago se BrN₂ 5d ~ ἐπὶ πάντα ... ὑπερήφανον καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετέωρον ~ super omnem superbum et excelsum et super omnem arrogantem ~ nad svim, što je oholo i uzosito, i nad svim, što se podiže ~ protiv svih oholih i bahatih, protiv sviju, što se uzvisiše — Is 2,12

(51) VSEMOGI, VSEMOGUĈŦ adj. — subst.: na d(u)hŦ vsemoguĉago velie učini BrVO 426a ~ omnipotentis Dei — 2Mach 3,24

(52) VSEMOGI, VSEMOGUĈŦ adj. — subst.: v'semogi ime ego CPar 127v ~ g(ospod)Ŧ PsLob 93r ~ κύριος ~ omnipotens ~ Gospod ~ Jahve — Ex 15,3

(53) GRÊŠNŦ adj. — subst. vice fungitur: êko hv(a)limŦ estŦ grešni v pohotehŦ d (u)še svoee PsLob 5r ~ grêšnikŦ BrAc 2c ~ ὁ ἁμαρτωλός ~ peccator — Ps 9,24

(54) DOBRŦ adj. — subst.: êko i skot'ski rod' želiet' dobrih' FgPeriod ~ dobre CŽg 84r ~ τοὺς καλοὺς

(55) DOMAĈŦ adj. — subst. vice fungitur: vsi bo ei domaĉi duplo odêveni sutŦ MNov 208b ~ svoi ei MVat₄ 198a ~ domestici ~ čeljad — Pr 31,21

(56) DOMISLIVŦ adj. — subst.: pečalihomŦ hoteĉimŦ vistinu čisti da bila bi d(u)ha oslaĵen'e domislivim že da lagle vzmogutŦ pametŦ prêporuĉiti

⁸ Isti se poimeničeni pridjev smjenjuje s imenicom pod natuknicom VELMOŽE m. pl.: posrêdê velmož' služitŦ MVat₄ 240a ~ vel'mož'nih' MNov 242d ~ ἀνὰ μέσον μεγιστάνων ~ in medio magnatorum ~ u krugu velikaša ~ među velikašima — Sir 39,4

BrV 227b ~ domišlivimъ BrVO 424b ~ τοῖς δὲ φιλοφρονοῦσιν ~ studiosis ~ prijateljima čitanja ~ onima koji bi te činjenice htjeli upamtiti — 2Mach 2,25

(57) DOSTOINЪ adj. — subst.: da ... is(us)a h(гъst)a s(i)na tvoego dostoini stvoriši nasъ MVat₄ 208c ~ coheredes

(58) DRAGЪ adj. — subst.: drazi ne zap(o)v(ê)дъ novu pišu v(a)m' BrBar 230d ~ vzljubljeni BrVat₅ 138d ~ bratiê BrVO 291d ~ Ἀγαπητοί ~ carissimi ~ ljubljani — 1J 2,7

(59) DRĚVЪNЪ adj. — subst.: slišaste eže rečeno bisi drĚvnim' BrVO 153a

(60) DUHOVЪNЪ adj. — subst.: na êkože togda roždъi se po plъti gonaše d(u)hovnago tako i n(i)ne MVat₄ 53c ~ sego iže po d(u)hu MNov 55bc ~ ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ... τὸν κατὰ πνεῦμα ~ is, qui secundum carnem natus fuerat ... eum, qui secundum spiritum ~ onaj koji je rođen po tijelu ... onoga koji se rodio po duhu ~ onaj po tijelu rođeni ... onoga po duhu rođenoga — G 4,29

(61) EDINOMISLЪNЪ adj. — subst.: b(o)гъ vselêet' edinomisl'nie v domu MVat₄ 142c ~ edinomišlenie PsLob 42r ~ edinodušnie BrVat₅ 150c ~ μονοτρόπους ~ unius moris ~ zapuštenima ~ napuštene — Ps 67,7

(62) EDINOČEDЪ, EDINOČEDЪ adj. — subst.: vidismo sl(a)vu nega sl(a)vu êko edinočedago ot o(t)ca RitKlim 158r ~ μονογενοῦς ~ Unigeniti ~ Jedino-rođenoga ~ Jedinorođenac — J 1,14

(63) ELINЪSKЪ adj. — subst.: da i titъ si sъ mnoju elin'ski ne bist' nužden' obrêzati se BrVO 121c ~ egda b(ê)še poganinъ BrVat₆ 62b ~ Ἑλλην ~ gentilis ~ neznabožac ~ Grk — G 2,3

(64) ŽENATЪ adj. — subst.: vsaki ženati priêtъ tuženie BrVO 408d ~ νυμφίος ~ maritus ~ zaručnik ~ mladoženje — 1Mach 1,27 (28)

(65) ŽESTOSRЪDЪ adj. — subst.: rugaite se žestosrъdi BrVO 301a ~ gnêvlivi BrBar 235c ~ furentes

(66) ŽIVOTЪNЪ adj. — subst.: životni ne domišlajut se onihъ êže sutъ d(u)ha b(o)žîê BrVat₅ 60a

(67) ŽIVЪ adj. — subst.: h(гъst)ъ umrê i vskr'se i oži da mr'tvimi i živimi obladet' BrVO 100b ~ καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων ~ et mortuorum et vivorum ~ mrtvima i živima — R 14,9

(68) ŽIVЪ adj. — subst.: mi živi bl(agoslo)vimъ g(ospod)a PsLob 75v ~ ki živemo CPar 102r ~ qui vivimus ~ živi ~ οἱ ζῶντες — Ps 113,26

(69) ZAVIDLIVЪ adj. — subst.: zubi vrtlci zavidlivago BrVat₅ 55a ~ zavist'nika BrVO 92b ~ invidi

(70) ZAKONOPRĚSTUPЪNЪ adj. — subst. b(o)že moi izb(a)vi me

iz ruki grêšnago iz ruki zakonoprestupnago i obidečago PsLob 45v ~ grêšnago ... protivu zakonu tvorečago ... krivago CPar 61r ~ ἀμαρτωλοῦ ... παρανομοῦντος ... ἀδικοῦντος ~ peccatoris ... contra legem agentis ... iniqui ~ bezbožnikove ... grješnikove ... nasilnikove ~ zlotvora ... silnika ... tlačitelja — Ps 70,4

Ženski rod

(71) VISOKŦ adj. — subst. vice fungitur: radui se viš'šîê CPet 332v ~ ὑψηλότερα

(72) GORŦNB, GORÊNB adj. — GORNAÊ f., STRANA GORNA(Ê): vstavši mariê i(de) v gorŦnju FgLond 1b ~ v gor'nju BrVat₁₉ 310a ~ εἰς τὴν ὄρεινὴν ~ in montana ~ u planinu ~ u planinski kraj ~ u Gorje — L 1,39

(73) ŽIDOVSKŦ adj. — subst.: hotêh' prêžde priti k vam' ... i vami provoditi se v židovskuju BrVO 115b ~ v ijudêju BrVat₅ 61a ~ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ~ in Iudeam ~ u Judeju — 2C 1,16

(74) ŽRBTVŦNB, ŽRBTVENŦ adj. — subst. f.: i v žr'tav'nu častnuju da povinety t(e)bê tēlesa MNov 47a ~ v' s(ve)tbu MVat₄ 45b ~ ad sacrificium

2.2. Participi

Participi glagola *biti* i *bivati* kao natuknice nose oznaku adj. ptc. Iako se nigdje izrijekom ne navodi da su pridjevi participskoga postanja BIVAE-MOE, BIVAEMAÊ (77) i (78), BIVAJUČEE, BIVAJUČAÊ (79) i (80) i BIVŠAÊ (81) — svi redom srednjega roda — u službi imenica, oni su sumjerljivi s participima srednjega roda navedenima pod glagolskim natuknicama. Potvrđeni su svi participi osim participa preterita pasiva. On je međutim prisutan u muškom rodu, a jedina natuknica oblikovana je kao VSPUČENŦ ptc. subst. (81).

Srednji rod

(75) BUDUČI adj. ptc. — BUDUČEE saepius in forma pl. BUDUČAÊ: kto bo dovodit se za soboju budučaê poznati BrVO 363c ~ sučaê BrVat₅ 178b ~ futura ~ u onom što će biti poslije njega ~ (da dozna) što će biti poslije njega— Eccl 3,22

(76) BIVAEMOE, BIVAEMAÊ n. adj. ptc. — obr(a)z' bo bê bivaemoe ejup'tu PsFr 63c ~ τὸ γινόμενον — CommPs 77,51

(77) BIVAEMOE, BIVAEMAÊ n. adj. ptc. — ne r(a)z(u)mêše že o bivaemihŦ PsFr 63c ~ ἐπὶ τοῖς γινομένοις — CommPs 77,49

(78) BIVAJUČEE, BIVAJUČAÊ n. adj. ptc. — vii andreju bivačee v grade

CTk 93v ~ τὸ γινόμενον

(79) BIVAJUČEE, BIVAJUČAÊ n. adj. ptc. — g(ospod)a stv(o)ril' ga esi vs(ê)m' bivajuč(i)m' i sučim' po zem'li PsFr 7a ~ τῶν γεγονότων — CommPs 8,7

(80) BIVŠAÊ n. pl. adj. ptc. — vidêvše že klevrêti ego bivšaê sžžališe se zêlo i prišdše skazaše g(ospod)u svoemu vsa bivšaê MVat₄ 155b ~ τὰ γενόμενα ... τὰ γενόμενα ~ quae fiebant ... quae facta sunt ~ što se dogodi ... sav slučaj ~ što se dogodilo ... sve ~ što se dogodilo ... sve to — Mt 18,31

Muški rod

(81) VSPUČENЬ ptc. subst. — idutъ pravo vspučeni čedь BrN₂ 202d ~ ispučeni BrVO 371d ~ emissiones — Sap 5,21

2.3. Glagoli

Da bi se pridjev, vrsta riječi koja u sebi združuje obilježje glagola i imenice: [+V, +N] uopće preobrazio u imenicu: [-V, +N], nužno je da u njemu prevlada ovo posljednje. Za glagol, koji je dijametralno suprotan imenici: [+V, -N], put je duži jer zahtijeva dva koraka. Zato su svi primjeri poimeničenja potvrđeni u *Rječniku* pod glagolskom natuknicom (dakako, u infinitivu) oblikom glagolski pridjevi — participi. Prema jezičnoj intuiciji obrađivača u njih nije samo prekinuta veza s glagolom, nego su oni kao i izvorni poimeničeni pridjevi umjesto svojstava predmeta stali označivati same predmete u širokom smislu riječi.

Glagol *glagolati* u srednjem rodu dolazi u oba pasivna participna oblika, prezentskom (82) *o g(lago)lemih'* i preteritnom (83) *o g(lago)lanêh'*, a glagol *želêti* u pasivnom participu preterita (86) *žêlênaê*. Participima prezenta aktiva srednjega roda glagola *dvizati se* (84) *dvižuća se*, *dihati* (85) *dišućiê* i *žiti* (87) *živućaê*, kao i *prêsmikati se* u istom kontekstu (84) *prêsmikajućaê se* imenuju se životinje, a ranije spomenutim pasivnim participima apstraktni pojmovi. Svi su participi muškoga roda aktivni i odnose se na djelatne osobe. Sukladno oznaci za svršeni vid (*pf.*) glagoli *zabluditi* (i *pogibnuti*) i *zamatorêti* oprimjereni su preteritnim participima: (98) *pogib'šago* i *zabludiv'šago*, (101) *ot zamatorêv'ših'*, a svi ostali (*ipf.*) participima prezenta. U muškom rodu zastupljeni su oblici jednine i množine, a u srednjem samo množine.

Participi za koje se u *Rječniku* pretpostavlja imenička služba pokazuju neke sustavne otklone od ostalih imenica, koje duguju glagolskomu postanju: različitu dopunu i povratno *se*.

Srednji rod

(82) GLAGOLATI — ptc. subst.: bê osip' i mariê mati is(u)s(o) va čudeča se o g(lago)lemih' o nem' MVat₄ 14b ~ o sih' êže g(lago)lahu se MNov 15d ~ ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις ~ super his, quae dicebantur ~ tome, što se govorilo ~ o tome, što se govorilo ~ što se to o njemu govori — L 2,33

(83) GLAGOLATI — ptc. subst.: diviše se o g(lago)lanêh' ot pastir' k nim' MVat₄ 9d ~ o g(lago)lanêem' MLab 9b ~ o sih' êže g(lago)lahu se MNov 11a ~ περὶ τῶν λαληθέντων ~ de his quae dicta erant ~ tome, što im pripovjediše — L 2,18

(84) DVIZATI — ptc. praes. act. n. subst. vice fungitur: izide že noe ... i vsa dvižuča se na z(e)mli MNov 101c ~ vsa ... prêsmikajučaê MVat₄ 101d ~ ἐρπετόν κινούμενον ~ reptilia quae repunt ~ sve, što se samo miče ~ stvorovi što se miču — Gn 8,19

(85) DIHATI — DIŠUČAÊ — ptc. n. pl. subst.: izide že vistinu noe ... i vsa dišučiê MVat₄ 101d ~ život'na MNov 101c ~ τὰ θεία ~ animal ~ životinje — Gn 8,19

(86) ŽELÊTI — ptc. subst.: otstupi malo ot nego da počivaet' dokolê želênaê pridut' CPar 199r ~ želêniê BrN₂ 210c ~ blagoželenie BrBar 503b ~ optata — Job 14,6

(87) ŽITI — ptc. praes. et ptc. praet. adj. vel subst.: praes. et ptc. praet.⁹ adj. vel subst.: i vse ptice n(e)b(e)skie toli vsa živučaê na z(e)mli BrVat₅ 65c ~ životnaê BrVO 128b ~ animantibus ~ životinje — Gn 2,19

Muški rod

(88) BDÊTI — ptc. praes. act. subst. vice fungitur: i obretu me bdeçi iže strêžahu grada BrN₂ 480c ~ οἱ τηροῦντες ~ vigiles ~ stražari ~ čuvari — Ct 3,3

(89) BOLÊTI — ptc. adj. ... etiam subst. vice fungitur: ê esam' nič' i boleč' CPar 60r ~ πτωχὸς καὶ ἀλγῶν ~ pauper et dolens ~ jadan i bolan ~ jadnik i bolnik — Ps 68,30

(90) VZNOSITI SE — ptc. subst.: boli est' trpêliv' vznosečago se BrVO 365c ~ ὑπὲρ ὑψηλὸν πνεύματι ~ arrogante ~ nego oholost ~ od oholosti — Eccl 7,8(9)

(91) GONITI — GONEČI CRĀKBVB' — subst. m. pl.: misa za gonečih' cr(Ā)k(Ā)v' MVat₄ 260a ~ contra persecutores

(92) DÊLATI — ptc. subst.: sladk' est' sĀn' dêlajuču BrVO 364c ~

⁹ Particip preterita nije predstavljen ni kao pridjev ni kao imenica.

dělajučumu ~ τοῦ δούλου ~ operanti ~ radniku ~ radiši — Eccl 5,11

(93) ŽDATI — ptc. praes. subst.: ibo vsi ždjuče i te g(ospod)i ne postidet se M_{Vat}₄ 1c ~ οἱ ὑπομένοντές σε ~ qui te expectant ~ koji se ufa u te ~ koji se u tebe uzdaju — Ps 24,3

(94) ŽEDATI — ptc. praes. act. subst. vice fungitur: vsi žeždjuče poidête k vodam i iže nemate srebra spēšite kupête i êdite BrVO 68b ~ žežduče i ... iže neimate srebra BrVat₅ 40b ~ Οἱ διψῶντες ... ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον ~ omnes sitientes ... qui non habetis argentum ~ svi žedni ... koji nemate novaca ~ svi vi koji ste žedni ... ako novaca i nemate — Is 55,1

(95) ŽELĚTI — ptc. subst.: misa za želējučih' pokore M_{Vat}₄ 276c ~ pro desiderantibus paenitentiam

(96) ŽETI — ptc. praes. act. m. subst. vice fungitur: da sêei vkup' raduet se sь žanjučimь MN_{Nov} 52c ~ ὁ σπείρων ... καὶ ὁ θερίζων ~ qui seminat ... qui metit ~ koji sije i koji žanje ~ sijač i žetelac — J 4,36

(97) ZABIVATI — ptc. subst.: t(a)ko puti vsêhь zabivajučihь b(og)a BrN₂ 208b ~ τῶν ἐπιλανθανομένων τοῦ κυρίου ~ qui obliviscuntur Deum ~ koji zaboravljaju Boga ~ tko Boga zaboravi — Job 8,13

(98) ZABLUDITI — ptc. subst.: pride vz (i) skati pogib'šago i sp(a)sti zabludiv'šago PsFr 8a ~ τὸ ἀπολωλός ... τὸ πλανώμενον

(99) ZAVRAĀATI SE — ptc. subst.: zavrâčenie že neudobь kažut' se BrVO 361d ~ razvrâčeni BrVat₅ 177b ~ διεστραμμένον ~ perversi ~ što je krivo — Eccl 1,15

(100) ZAVĚĀAVATI — ptc. subst.: nužda estь semrьti biva-ti zaveĀavajuĀago ... niĀesože ne možeť egda živь est' zaveĀavaei BrVO 245b ~ zavêtnika ... iže svêtovan es(ь) BrVat₅ 115c ~ τοῦ διαθεμένου ... ὁ διαθέμενος ~ testatoris ... qui testatus est ~ onoga, koji Āini oporuku ... onaj, koji ju je naĀinio ~ oporuĀitelj ... oporuĀitelj — Hb 9,16–17

(101) ZAMATORĚTI — subst.: navik'nête ot zamatorêv'sih' PsFr 127c ~ τοὺς προβεβηκότας — CommDt 32,7

(102) ZAPOVĚDATI — ptc. subst.: egda biêhu e pod' gl(a)somь zapov(ê)-dajuĀago BrVat₆ 85d ~ sub voce praeconia

2.4. Brojevi i zamjenice

Ostale rijeĀi s mocijom kao u pridjeva prikazane su poimeniĀene u sred-njem rodu (103)–(106) i u muškom (107) i (108). Posljednjima se pridružu-

ju još dvije poimeničene pridjevske zamjenice, neodređena *nêki* u (107) i posvojna *svoi* kao inačica uz pridjev pod natuknicom DOMAĆB (55). Primjer (109) jedinstven je po tome što je glavni broj *desetb* i prije poimeničenja morfološki imenica *i*-sklonidbe.

Srednji rod

(103) DESETB² num. ord. — DESETOE n. subst.: vsa prvaê svoê i desetaê svoê vêrno prnose BrVat₅ 202b ~ првоѹеди(ê) ... desetini BrVO 380d ~ τὰς ἀπαρχὰς ... τὰς δεκάτας ~ primitiva ... decimas ~ prvine ... desetine — Tob 1,6

(104) DVOI, num. generale — subst. vice fungitur: bole ubo est' dvoe vkupъ suêe neže edino BrVO 363d ~ οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα ~ duos simul esse quam unum ~ dvojici nego jednome — Eccl 4,9

(105) EDINB, num.; pron. adj. — subst. n.: da č(e)da b(o)žiê rastočenaê sberetъ v' edino BrVO 219a ~ v' edinstvo BrVat₅ 102b ~ in unum

(106) DRUGB² pron. adj. — subst.: ed'no da g'rêh' stvori drugo e(stъ) da za grihe svo(e) služiti b(og)u ne hotê CPar 149v

Muški rod

(107) DRUGB² pron. adj. — subst.: pr(o)r(o)ci že dva ili tri da g(lago)ljut' a druži da rasmatrajut' BrVO 113c ~ οἱ ἄλλοι ~ ceteri ~ ostali ~ drugi — 1C 14,29

(108) ETERB¹ pron. — subst.: idête v grad' kъ eteru i rъcête emu MVat₄ 73d ~ k nikomu CPar 238v ~ πρὸς τὸν δεῖνα ~ ad quemdam ~ k stanovitom čovjeku ~ k tomu i tomu — Mt 26,18

(109) DESETB¹ num. card. — subst.: slišavše deset' negotovaše o oboju bratu MVat₄ 39d ~ οἱ δέκα ~ decem ~ ostalih deset ~ ostala desetorica — Mt 20,24

2.5. Imenice

U *Rječniku* su potvrđene imenice s imeničkim i pridjevskim nastavcima svih triju rodova. Posvjedočeni su jedninski i množinski oblici s duljim i kraćim nastavcima.

Srednji rod

(110) BLAGO n. — i počêše ot blaga svoego služiti b (la)ž(e) nomu kvirinu BrN₂ 395b ~ ot bog(a)tstviê BrVat₁₉ 265a ~ de facultatibus

(111) BLAGO n. — vsa prospêvajut se v blagoe BrVO 88b ~ εις ἀγαθόν ~ in bonum ~ dobru ~ na dobro — R 8,28

(112) DOBRO n. — zane muž' krêpъk' esi i dobra v'zvêcae BrVO 322b ~ dobraê BrPm 153a ~ ἀγαθά ~ bona ~ dobru vijest — 3Rg 1,42

(113) DOBRO n. — dobrotvor'cemъ našim' věčna dobra vzdai CPar 185r ~ bl(a)ga BrN₂ 357b ~ bona

(114) DOBRO n. — gore g(lago)ljučim' zъloe dobro i dobroe zlo ... polagajuče gor'koe v slatko i slatkoe v gorkoe BrVO 31a ~ τὸ πονηρὸν καλόν ... τὸ καλὸν πονηρὸν... τὸ πικρὸν γλυκὺ ... τὸ γλυκὺ πικρὸν ~ malum bonum ... bonum malum ... amarum in dulce ... dulce in amarum ~ zlo ... dobro ... dobro zlo ... od gorkoga slatko ... od slatkoga gorko ~ zlo dobrom ... dobro zlom ... gorko slatkim ... slatko gorkim — Is 5,20

(115) DRAGO n. — vsako že dragoe nedostoino ee est' BrVO 352d ~ τίμιον ~ pretiosum ~ dragocjenosti — Pr 3,15

(116) ŽIVOTNO, ŽIVOTNOE n., ŽIVOTNI m. — četira životna MVar₄ 219c ~ ·g (= 4) životnaê BrN₂ 134c ~ četiri život'ni MNov 227c ~ τὰ τέσσαρα ζῶα ~ quattuor animalia ~ četiri bića — Ap 5,8

(117) ŽIVOTNO, ŽIVOTNOE n., ŽIVOTNI m. — ot vsêhъ životnihъ čistihъ v'z'meši ·ž· (= 7) ~ ot skotъ BrVO 134b ~ ἀπὸ ... τῶν κτηνῶν ~ ab ... animantibus ~ od ... životinja — Gn 7,2

Muški rod

(118) VELIKI m., nom. propr. — pelicišimъ i agapitъ envarii i veliki vicensъ i stipanъ BrN₂ 459d ~ Magnus

ŽIVOTNI m. (v. sub n.)

Ženski rod

(119) BEZVODNA f. — prognêvaše višnago v bezvodnê PsLob 51r ~ ἐν ἀνύδρω ~ in inaquoso ~ u pustinji — Ps 77,17

(120) BEZDNA, BEZDNAÊ f. — da bezdna glasъ svoi PsLob 94v ~ bezd'naê PsFr 126b ~ ἡ ἄβυσσος ~ abyssus ~ bezdana ~ bezdan — Hab 3,10

(121) VEČERNA, VEČERNAÊ¹⁰ f. — i g(lago)l(e)t se na jutrni i na drugoi v (e)č(e) rni BrLab 41d

(122) VEČERNA, VEČERNAÊ f. — jutromъ i vēčernejū položeno estъ

¹⁰ Neke od još neobrađenih imenica koje ulaze u taj krug značenja jesu: JUTRĀNA, IVANA, MIHOLA, PAVLA, PETROVA, ÊKOVLA, JURĀVA, KRIŽEVA. O njima je u dva navrata pisala Ivana Mulc (Mulc 2004; Mulc 2005).

BrN₂ 401b ~ vespere

(123) VEČERNA, VEČERNAÊ f. — eda li izvodiši prêstolu dann(i)cu v vr(ê)me svoe i večernjuju na z(e)mli vstaêti tvoriši BrVat₅ 200c ~ Ἐσπερον — vesperum — Job 38,32

(124) VSELENAÊ f. — ot nêgože podvižet se vsi živuêe po vselenêi PsLob 19v ~ v' svitu CPar 30r ~ τὴν οἰκουμένην ~ orbem ~ zemlje ~ svijeta — Ps 32,8

(125) VSELENAÊ f. — tvoracъ vselenêi BrVat₅ 97a ~ miru BrVb₁ 133c ~ orbis

(126) DUHOVA f. — na duhovêi po v'su okt(a)vu bl (agoslo) viti s'tolъ RitKlim 8r ~ in Pentecoste

2.6. Pridjevi / imenice

Natuknici BLIŽNI dodane su ravnopravno oznake pridjeva i imenice, a potvrde su u muškom rodu (127) i ženskom (128).

(127) BLIŽNI adj. et subst. — susêdi i bližni ego rugahu se BrVat₅ 203a ~ užiki BrVO 382b ~ (rođaci i znanci) — Tob 2,15

(128) BLIŽNI adj. et subst. — vstani bliznaê moê BrN₂ 357d ~ bližnaê Br-Lab 87b ~ priêtelnice BrAc 66b ~ ἡ πλησίον ~ amica ~ prijateljice ~ dragano — Ct 2,13

3. Obilježja poimeničenih riječi

3.1. Elipsa

Da bi se pridjev poimeničio, on mora preuzeti sintaktičku ulogu imenice koja se podrazumijeva, ali svaki izostanak imenice uz pridjev, razumije se, nije elipsa. U dvjema rečenicama koje slijede imenice nisu navedene zato što im je značenje pretkažljivo iz okolnoga (prethodnoga) teksta:¹¹ (129) *latin'skimъ* (= *slovomъ*), (130) *bue* (= *dêvi*), *mudre* (= *dêvi*):

(129) m(u)č(e)n(i)kъ bo sl(o)vomъ grč'kimъ a latin'skimъ svêdokъ g(lagol(e)t se BrN₂ 338d

(130) podobno est' c(êsa)rstvo božie n(e)b(e)skoe desetim' d(ê)vam' ... pet že ot nih' bê buih' a pet' mudrih' ... bue že rêše mudrim' MVat₄ 251d/252a ~ Tada će biti kraljevstvo nebesko kao deset djevica ... pet od njih bile su lude, pet mudre ... lude rekoše mudrima — Mt 25,1–4

¹¹ I bez izravnoga spominjanja imenice već će se iz okolnosti u kojima se zbiva govorni čin razabrati odnosi li se *bijelo* u rečenici: *Moram naručiti još bijeloga na vino, grožđe ili što treće (platno, cvijeće...)*.

U poimeničenju je čitavo leksičko značenje sadržano u pridjevu, a iz njegova se roda razabire je li riječ o 'nečem' (srednji rod) ili 'nekom' (muški rod). Elipsa je nuždan, ali ne i dovoljan uvjet koji mora biti zadovoljen da bi se pridjev poimao kao poimeničen. U to se možemo uvjeriti usporedimo li pridjeve u istoj okolini, a različito obrađene u *Rječniku*. Tako je u (50) *vzneset se g (ospod)ъ ... na vsьkogo gr'dago i na vsьkago visokago i vzoslivago* pridjev VISOKЪ označen kao poimeničen, dok za pridjeve GRBDЪ i VZNSLIVЪ na odgovarajućim mjestima takve oznake — pa tako ni primjera — nema,¹² iako se istodobno pod natuknicom VZNSITI SE bilježi poimeničeni particip (90): *boli estъ trpělivъ vzosěčago se*. Isto vrijedi za odnos među parovima VRĚMENЪNЪ i VĚČЪNЪ, EDINOMISLЪNЪ i EDINODUŠЪN te ŽESTOSRBDЪ i GNĚVLIVЪ. Prvim je pridjevima dodijeljena imenička uloga, a za druge ćemo je uzalud tražiti, iako za različit pristup jednima i drugima nema razloga: (13) *primut' ... za vrěmen'na vĕčna*; (61) *b(o)gъ vselĕet' edinomisl'nie ~ edinodušnie*; (65) *rugajte se žestosrbdī ~ gnĕvliivī*. Među pridjeve koji u nekim okolnostima preuzimaju ulogu imenica, a u *Rječniku* o tome nema spomena možemo ubrojiti i sljedeće: *bezvĕrъnъ, bezvĕstъnъ, bezlobъnъ, beznadĕinъ, bezumъnъ, besvĕtъnъ, betežъnъ, beshramъnъ, blagovĕrъnъ, bludъnъ, veličavъ, vĕrъnъ, gladъnъ, gluхъ, gnĕvliivъ, grъdb, gubavъ, gugnivъ, domačъnъ, dreselivъ, dreselъ, žalostъnъ, žeždъnъ, zavistivъ* i možda još pokoji. Njima valja dodati i participe glagola *bezakonovati, besĕdovati, vstaĕti, vĕrovati, govoriti, graditi, gresti, dĕĕti, emati, zapljuvati*.

Pred odlukom izdvojiti li koji pridjev i pripisati mu imeničku službu ili ne ne stoje samo obrađivači *Rječnika*. U radu o pridjevima u ulozi imenica u staroslavenskom jeziku nabrojeno je preko 150 pridjeva i participa (uz napomenu da popis nije iscrpan) s imeničkim značenjem koje *Slovník jazyka staroslověnského* ne označuje kao takve (Efimova 2000:67–68).

3.2. Gramatički rod

Nije slučajno što su sve poimeničene pridjevske riječi u našem pregledu osim rijetkih iznimaka srednjega ili muškoga roda. Kada imenica izostane, srednji rod pridjevske riječi načelno upućuje na stvari, a muški naljudi, onako kako to čine imeničke zamjenice *čto* i *kto*. Pritom muški rod kao neobilježen obuhvaća i muške i ženske osobe.¹³ Pod istom natuknicom su-

¹² Pridjev GRBDЪ oprimjeren je u imeničkoj ulozi samo u srednjem rodu: (20) i (21).

¹³ Da je uz participski oblik *doĕĕim'* pod natuknicom DOITI dodana obavijest o poimeničenju, bila bi to rijetka potvrda za ženski rod: *gore že neprazdnim' i doĕĕim' v tie dni MVat₄ 157c ~ ταῖς ἐν γαστροῖ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ~ praegnantibus et nutrientibus ~ trudnima i dojiljama ~ trudnicama i dojiljama* — Mt 24,19. Drugi je moguć primjer *neprazdnim'* u istoj perikopi. Konačna prevaga imeničkoga elementa nad

srećemo se s tvrdnjama koje se odnose na stvari (srednji rod) i ljude (muški rod): VELI (10) *na me veliê g(o)v(o)rili sutb*, (44) *da ot malago daže do vela-go vsi bogati bili bi ot rubeža ihb*; VISOKŲ (12) *snidetb i poperetb nad' visokimi z(eml)e*, (50) *vzneset se g (ospod)b ... na vsbkago visokago*; DRUGŲ (103) *drugo e(stb) da za grihe svo(e) služiti b(og)u ne hotê*, (106) *dva ili tri da g(lago)ljut' a druzi da rasmatrajut'*. Granica između stvorova i stvari pa time i između muškoga i srednjega roda nestalna je kod naziva za životinje, kumire, nadnaravna bića, ali i bića uopće — dakle kod istih onih koji su u povijesti uvođenja genitivnoga oblika za akuzativ zadržali stari oblik jednak nominativu dulje nego nazivi za ljude.¹⁴ Srednji rod (kao u grčkom izvorniku) tako čuvaju poimeničeni pridjevi koji se kriju pod natuknicama BEZDUŠŲNB (3) *k(a)ko bo bezd(u)šnaê g(lago)l(a)ti mogut*, BESPLŲTBNB (6) *kako besplbnaê s plotiju primêsit se i DUŠEVŲNB (26) pêtî bo vs(ê)mъ d(u)š(e)vnim' i bezd(u)šnimъ pov(e)lêvaet' d(u)hb s(ve)ti*.¹⁵ Kolebanje između srednjega i muškoga roda u imenice iz toga značenjskoga kruga predočuje već i oblik natuknice u (116) i (117): ŽIVOTNO, ŽIVOTNOE n., ŽIVOTNI m. Iz genitivnoga oblika u (117) rod se ne može iščitati.

Da se i obavijest o skupini osoba (o njihovim osobinama, postupcima, djelima i sl.) može iskazati zbirno, srednjim rodomumjesto muškim, dokazuju pak različiti suvremeni hrvatski prijevodi, sad u srednjem rodu (u jednini), sad u muškom (u množini): (50) *nad svim, što je oholo i uznosito ~ protiv svih oholih i bahatih*; (99) *razvrâčeni ~ što je krivo*. Isto vrijedi za sljedeću rečenicu, ali je znakovito da je u hrvatskom crkvenoslavenskom, kao i u klasičnim jezicima, srednji rod ostvaren u množini:¹⁶

(131) *buê mira izbra b(og)b da prêmudrie posramit' i nemočna mira i uničžena iz'bra b (og)b da krêp'kaê postidit' BrVO 103bc ~ τὰ μωρά... τοὺς σοφοὺς ... τὰ ἀσθεινῆ ... τὰ ἰσχυρά ~ quae stulta sunt ... sapientes ... infirma ... fortia ~ što je ludo ... mudre ... što je slabo ... jake ~ lude ... mudre ... slabe ... jake — 1C 1,27.*

Srednji je (upravo: neživi) rod dakle kao najmanje obilježen podoban za izricanje živog, a ne samo neživog, dok obrnuto ne vrijedi. On je mjesto ne-

glagolskim pri susretu prevoditelja s participom izvornika zapaža se u drugoj suvremenoj hrvatskoj inačici: *trudnicama i dojiljama*.

¹⁴ Vince 2014:96–97.

¹⁵ Tu bi rod mogao biti i muški i srednji.

¹⁶ Taj se primjer ne krije pod natuknicom BUI. Dodan je kako bi se pokazalo da i poimeničeni pridjevi hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika u različitim rodovima uspješno prenose isto značenje. Zanimljivo je da je razdioba rodova u promatranih pridjeva u svakoj potvrdi različita.

utralizacije.¹⁷

U svjetlu rečenoga promotrimo još i primjere (71)–(74) u kojima su u imeničkoj ulozi navedeni pridjevi ženskoga roda. Po mojem sudu svi oni zapravo pripadaju pravim imenicama (t. 2.5), a evo i zašto. Vlastita imena sama po sebi zahtijevaju imeničku natuknicu: (71) VIŠ'ŠIÊ f. i (73) ŽIDOV'SKAÊ f., kao (118) VELIKI m. (podrobnije o tome u t. 3.5).¹⁸ Oblik je pridjeva zadan, pa i onda kada je on tek dio imena.¹⁹ Imenice pak (72) GOR'NAÊ f. i (74) ŽRBT'VNAÊ f.²⁰ ničim ne bi odudarale od ostalih imenica ženskoga roda pridjevskoga postanja (119)–(126): BEZVODNA, BEZDNA(Ê), VEČERNA(Ê), VSELENAÊ, DUHOVA. Razlika je između navedenih primjera, dakle imenica i poimeničenih riječi u tome što je potonjima leksičko značenje potpuno pretkažljivo iz polazišnoga pridjeva, dok se značenje u (72), (74) i (119)–(126) može razabrati samo onda kada značenje pridjeva upotpunimo značenjem imenice koja zajedno s njime oblikuju novu imenicu. Kada su, kao s pridjevom ženskoga roda *večerna* (glasovno *večernja*) spojiye različite imenice, novonastala imenice pojavljuje se u više značenja: VEČERNA f. – 'liturgijski čas' (121), 'doba dana' (122) i 'zvijezda' (123). Posljednje od njih prenosi i izraz *zvězda večerna(ê)* pod natuknicom VEČERNI adj.: (132) t(a)ko i sa s(ve)ti dominikъ vêčerne zvêzdi čin v' s(e)bê nosečъ BrN₂ 458d ~ vespertine sideris.

3.3. Gramatički broj

O množini srednjega roda u službi izražavanja neodređenosti, posebno u starijim razdobljima hrvatskoga jezika, izvješćuju mnogi autori.²¹ Zamjenice u suvremenom jeziku na paralelnim mjestima stoje u jednini: (16) *vsáč'skaê ~ sve*; (80) *vsabivšaê ~ sve (...)*; (82) *o g(lago)lemih' ~ o tome (...)*, ali imenice mogu biti u množini: (18) *što je duboko i skriveno ~ dubine i tajne*; (30) *u svagdašnjem ~ svjetovnim stvarima ~ ono svagdanje*; (35) *ono, što je po zakonu ~ propise zakona*; (22) *stvarima, što su mi odveć velike i uzvišene ~ za stvarima velikim ... za čudima*. U hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku pronađena je usporedna uporaba množine i jednine participa: (83) *o g(lago)lanêh' ~ o g(lago)lanêem'*.

¹⁷ Tako je i u suvremenom jeziku: *staro i mlado*, pa čak i *muško i žensko*.

¹⁸ Usp. *Hrvatska, Danska* (Barić i dr. 1997:181).

¹⁹ »Određeni se vid pojavljuje:

– ako su pridjevi dijelovi ustaljenih izraza poput imena, naziva, poznatih pojmo-va, figurativnih izraza i slično« (Požar 2014:178).

²⁰ U *Rječniku* pod natuknicom ŽRBT'VNBŃ, ŽRBTVENŃ stoji i primjer s pomeničenim pridjevom u množini srednjega roda (32).

²¹ Bit će dovoljno spomenuti članak koji je sav posvećen takvoj množini (Hudeček 1997:575–586).

Valja upozoriti na ravnopravno pojavljivanje jednine i množine muškoga roda kako u crkvenoslavenskim, tako i u hrvatskim inačicama primjera (45): *ot velikago do malago* ~ *ot velikih' do malih'* ~ *veliki i mali* ~ *od najvećega do najmanjega*. Drugdje tu pojavu pratimo samo u suvremenim hrvatskim prijevodima: (93) *koji se ufa u te* ~ *koji se u tebe uzdaju*; (97) *koji zaboravljaju Boga* ~ *tko Boga zaboravi*. Pritom se pridjevskoj odnosnoj zamjenici *koji* može suprotstaviti imenička *tko* koja i ne poznaje množinu. Da su referenti u (45), (93) i (97) poznati, gramatički bi broj bio zadan, a time i variranje u broju nemoguće. U ovakvim općim tvrdnjama naprotiv jednina i množina načelno prenose istu obavijest. Jednina je tek nešto izražajnije.²² No to je crta po kojoj se poimeničeni pridjevi i participi ne razlikuju od imenica.

3.4. Dulji i kraći nastavci

U hrvatskoj gramatičkoj praksi različite skupine poimeničenih pridjeva dijele se prema nastavcima, kraćima i duljima.²³ Promotrimo li razdiobu duljih i kraćih oblika pridjeva u imeničkoj ulozi u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, uvjerit ćemo se da je ona vrlo slobodna. Nasljeđe je to kanonskoga starocrkvenoslavenskoga jezika u kojem još nije bilo tako oštre granice među imenicama i pridjevima kakvu poznaju suvremeni slavenski jezici. Zato se u ulozi imenica pojavljuju pridjevi s oba tipa nastavaka.²⁴ U imenica su i same natuknice nerijetko dvostruke: ŽIVOTNO, ŽIVOTNOE; BEZDNA, BEZDNAÊ; VEČERNA, VEČERNAÊ. Katkada takvo rješenje izostaje iako su dva oblika suprotstavljena po duljini paralele u istom primjeru: (112) *dobra* ~ *dobraê*, pa čak i unutar rečenice istoga spomenika: (114) *dobro, zlo* ~ *dobroe, zbloe*.

3.5. Imena

Vlastite imenice razlikuju se od ostalih time što im osnovna zadaća nije imenovati stvari u najširem smislu riječi, nego ih jednoznačno odrediti.²⁵ Po tome su one nalik upućivačkim riječima — zamjenicama. Pa ipak, za razliku od zamjenica koje samo identificiraju, vlastite imenice mogu poput ostalih imenica identifikaciji pridodati i značenje. Pokazat će to redak iz *Apokalipse* (Ap 9,11) u više inačica:

— i ime emu evrêiski lavadonъ a gr'čki apolionъ a latin'ski ispruĵaei a h(ръ)vat'ski zatirae BrVat₅ 129a

²² Usp. Pranjaković 2001:45.

²³ Vidi Barić i dr. 1997:180–181.

²⁴ Efimova 2000:59. Za hrvatski crkvenoslavenski vidi Požar 2014:179.

²⁵ »Vlastito ime potpuno identificira samo po sebi (a ne znači ništa) i kao takvu mu dodaci ne trebaju« (Marković 2008:125).

– a ime emu židovski av'vadonъ gr'čbki že ime imat' gube a latinъski isprođaei BrVO 271c

– emuže ime evrêiski abadonъ gr'čki že ap'polionъ a latins'ki ime imatъ izvrgel BrN₂ 136b

– ὄνομα αὐτῶ Ἑβραϊστὶ Ἀβαδδών, καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὄνομα ἔχει Ἀπολλύων

– cui nomen hebraice Abaddon, graece autem Apollyon, latine habens nomen Exterminans

– Hebrejski mu ime Abadon, gr'čki Apolion — Upropastitelj

Zapažamo, prvo, da hrvatska opća imenica *upropastitelj* postavši vlastita otkriva čitatelju ili slušatelju značenje imena što ga nosi kralj anđela Bezdana i drugo, da to isto čine i participi: hrvatski crkvenoslavenski *zatirae, gube, isprođaei* i *izvrgel* te latinski *exterminans*. Svi su spomenuti participi postali imenice, a to su i pridjevi *vedrb* (43) za lat. *serenus*, *veliki* (118) za lat. *magnus*, *vsemogi* (51), (52) za lat. *omnipotens* i *viš'siê* (71) za gr'čki ὑψηλότερα. U prvoj rečenici ponovo se susrećemo s glagoljaševim tumačenjem značenja imena zapisana u predlošku: *eže estv slovin'ski vedrb*. Vlastita su imena na samom vrhu "kandidata" za poimeničenje. I više od toga: ona su imenice same.²⁶ O tome svjedoči natuknica VELIKI m.

Imena se, štoviše, nadijevaju i neživim objektima, pa i apstraktnim pojmovima. Tako i svako glagoljično slovo ima svoje ime:

(133) AZB² glagoliticum nomen primae litterae — v l(ê)to ono v' ko n(e)d(ê)la stati budetъ na azb BrN₂ 190c ~ a BrBar 271c

(134) BUKI indecl. — nomen secundae litterae alphabeti slavici: v l(ê)to ono v' ko n(e)d(ê)la s'tati budetъ na buki ~ b BrVat₅ 185c

(135) VÊDÊ¹ indecl. — nomen tertiae litterae alphabeti slavici: v lêto ono v' ko ned(ê)la stati budetъ na vidi BrN₂ 190d ~ v BrVat₅ 185c

(136) GLAGOLE indecl. — nomen quartae litterae alphabeti glagolici g: v leto ono v' ko ned(ê)la b(u)de stati na g(lago)le BrMosc 180c ~ g BrVat₅ 185c

²⁶ Imena su se smjestila na vrhu »ljestvice poimeničenja« (naziv je moj) u shemi koju je prije četvrt stoljeća ponudila Hudeček (1992:60, bilj. 8). Njezina su četiri stupnja (na primjeru pridjeva *domaći*) prikazana kako slijedi:

1. pridjev u službi atributa (domaća riječ ... domaća kobasica ...)
2. primjer u imeničkoj službi (... sat zatim naučiše litru domaćega iz obližnje krčme...)
3. poimeničeni pridjev značenja pripadnik obitelji ...)
4. poimeničeni pridjev koji se upotrebljava kao ime (oko plamena zaigrali kolo Domaći ...).

(137) DOBRO¹ n. — nomen quintae litterae alphabeti glagolitici d: v l(ê)to ono v ko ned(ê)la b(u)de stati na dobri BrMosc 180d ~ ako slovo bude d BrVat₅ 185d

(138) ESTb nomen sextae litterae alphabeti slavici — v l(ê)to (o)no v ko ned(ê)la b(u)de s(ta)ti na esti BrMosc 180d ~ e BrVat₅ 185d

I dok se DOBRO opisuje kao imenica srednjega roda, dotle su nazivi BUKI,²⁷ VÊDÊ i GLAGOLE opremljeni podatkom da se ne sklanjaju. Čak i glagolski oblik ESTb postaje imenica s *i*-osnovom! Jedino je slovu AZb kategorijska pripadnost imenicama uskraćena — očito zbog jake svijesti o tome da je riječ o ličnoj zamjenici (iako se ni ona, kako izlazi iz primjera, ne sklanja kao takva; dapače, uopće se ne sklanja).²⁸

3.6. Uzvici

Uzvik *gore* u *Rječniku* je, prema očekivanju, obrađen pod vlastitom natuknicom GORE² interj. Značajnije je to što se i unutar rječničkoga članka GORE¹ n. (139) susrećemo s istim tim uzvikom kao imenicom.²⁹ Njegova inačica *gorše* našla je pak svoje mjesto pod natuknicom GORII adj. (140), također poimeničena:

(139) GORE¹ n. — interj. subst.: *gore* edino otide se gredeta oêe d'vê gorê po sih' BrVO 271c ~ uvê edinoe ... *gorše* d'voe BrN₂ 136b ~ Ἡ οὐαὶ ἡ μία ... δύο οὐαὶ ~ vae unum ... duo vae ~ prvi »jao« ... druga dva ~ prvi Jao ... dva druga Jao — Ap 9,12

(140) GORII adj. comp. — GORŠE interj. subst.: *uvê* edino otide i se gredetš *gorše* d'voe po semъ BrN₂ 136b ~ Ἡ οὐαὶ ἡ μία ... δύο οὐαὶ ~ vae unum ... duo vae ~ prvi »jao« ... druga dva ~ prvi Jao ... dva druga Jao — Ap 9,12

Riječi *gore*, *gorše* i *uvê* uključene su u rečenicu (u naša dva primjera u ulozu subjekta) kao doslovni navodi. Zahvaljujući tomu dobivaju ulogu imenice, pa se čak i obrojčuju.

3.7. Izravno obraćanje

Pridjev se samostalno ostvaruje i u vokativu. Iako je izravno obraćanje okolina za koju ćemo prije pretpostaviti upućivanje na osobu nego na njezinu osobinu,³⁰ u *Rječniku* podatak o poimeničenju u takvim primjerima

²⁷ Za nesklonjivu imenicu *buki* ne pretpostavlja se, dakako, pripadnost *v*-sklonidbi.

²⁸ Nesklonjivo je i *ja* u značenju 'bit neke osobe, svjesni dio bića' (Tafrá 2005:105).

²⁹ Vidi i Kovačević 2013:74–75.

³⁰ U jednini se pridjev čak pojavljuje s imeničkim nastavkom. Usp. Efimova 2000:60. Autorica se poziva na Vaillantovu staroslavensku gramatiku u ruskom pri-

može izostati. Upravo to vrijedi za jedninu (141) i množinu (142) pridjeva BUI:

(141) iže rečet' bue povin'n' est' jeone ognnêi MVat₄ 138b ~ μωοῦ ~ fatue ~ luđače — Mt 5,22

(142) o buži i slêpi što bole e (stb) zlato ili cr (b) kav' MLab 38d ~ μωοὶ καὶ τυφλοὶ ~ stulti et caeci ~ luđaci i slijepci ~ budale i slijepci — Mt 23,17

3.8. Imenice kao paralele

Čimbenik koji nesumnjivo potiče pripisivanje pridjevskim riječima imeničku ulogu jesu imenice u paralelnom crkvenoslavenskom tekstu: (2) *ot bezdan'nihb ~ ot bezdni*, (12) *nad' visokimi ~ na visoti*, (37) *bezakonnim' ~ zakonoprêstupnikomb*, (53) *grešni ~ grêšnikb*, (64) *elin'ski ~ poganinb*, (70) *zavidlivago ~ zavist'nika*, (73) *v židovskuju ~ v ijudêju*, (74) *v žr'tav'nu ~ v' s(ve)tbu*, (105) *v'edino ~ v' edinstvo*, (108) *proaê ... desetaê ~ prvvočedi(ê)... desetini*. U suvremenim hrvatskim prijevodima imenice su na mjestu pridjevskih riječi posve uobičajene i vrlo česte, što također može potaknuti leksikografa da pridjev iskaže kao poimeničen.

Suprotan smjer utjecaja drugoga idioma na obradu hrvatskih crkvenoslavenskih riječi pokazuje sljedeći primjer:

(143) ДБѢБОЛИКА adj. subst. — m(o)li kupriêna velikoju cênu davb emu da svoeju diêbolikuju bêsi prizovetb BrN₂ 468d ~ arte sua

Tu je riječ koja se u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku percipira kao imenica (što je, uostalom, i latinska paralela *ars*) određena kao »adj. subst.« zato što je u latinskome *diabolicus* pridjev. Sve i da je *diabolica* u latinskome samo pridjev, ДБѢБОЛИКА ne bi bila ništa manje imenica nego što je to DALMATIKA, opremljena u *Rječniku* oznakom f.

3.9. Prijedložni izrazi

Kako svjedoči nekoliko odabranih primjera pod natuknicama VISOKb (144), (145), DRÊVbNB (146), (147) i DES'NB (148), a našlo bi ih se još, poimeničeni pridjevi s prijedlozima mogu nastupiti u ulozu priložnih oznaka, katkada s prilozima kao varijantama u paralelnim potvrdama, kao što su (144) *visoko*, (147) *drêvle*, (148) *zdesna*:

(144) skozi se na visoko povrati se CPar 12r ~ na visotu PsLob 3v ~ εἰς ὕψος ~ in altum ~ visoko— Ps 7,8

(145) na više vzdvigni BrVat₅ 201a ~ in sublime — Job 40,5

jevodu iz 1952. godine.

(146) iz drêvnih' prêžde neže z(e)m̄la bêše MVat₄ 210d ~ ot pr'vih' MNov 219d ~ ἐν ἀρχῇ ~ ex antiquis ~ od iskona — Pr 8,23;

(147) ot drêv'nih̄ e(st)̄ s'povêdêno BrN₂ 387a ~ ot prêd'nih̄ BrLab 9c ~ drêvle BrVat₆ 76c

(148) posazh̄ o des̄nuju sebe FgMih 2d ~ ἐν δεξιᾷ ~ ad dexteram ~ s desne strane ~ zdesna — E 1,20

3.10. Prijevodne inačice poimeničenih participa hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika

Kao što popridjevljeni participi s jedne strane lako preuzimaju ulogu prvotno namijenjenu imenicama, tako oni s druge strane mogu alternirati i s finitnim glagolskim oblicima, kako to zorno pokazuje primjer iz Evandjelja po Luki (82). Particip³¹ u MVat₄o *g(lago)lemih'* nasljeđuje grčki ἐπι τοῖς λαλουμένοις. On je već u latinskom prijevodu³² raščlanjen na zamjenicu popraćenu odnosnom rečenicom: *super his, quae dicebantur*, a tako je i u MNov: *o sih' êže g(lago)lahu se te u prvoj suvremenoj hrvatskoj inačici: o tome, što se govorilo.*³³ Drugi je hrvatski prijevod bitno drukčiji jer za glagolom ne slijedi imenska riječ, nego izravno zavisna surečenica *što se to njemu govori.*³⁴ Na suprotnom polu prijevodnih ostvaraja stoje imenice ili (imeničke) zamjenice. U (82) ih nema, pa navodim hrvatske prijevode primjera (80) *sav slučaj i sve to*.

Hrvatske inačice participa muškoga roda najčešće su imenice: *stražar, čuvar, jadnik, bolnik, radnik, radiša, sijač, žetelac, oporučitelj* itd., a ostala su rješenja pridjevi (89), (94) i odnosna zamjenica *koji* s pridjevom (94) ili, češće, s glagolom (93), (96), (97), (100) kao predikatom. Umjesto zamjenice *koji* s glagolom se u (97) povezuje zamjenica *tko*. Najzanimljiviji je primjer (99) u kojem se progovara o opakim ljudima (latinski, crkvenoslavenski) odnosno o njihovim (ne)djelima (grčki, suvremeni prijevod), pa se u potonjem pojavljuje zamjenica *što*.

³¹ Usp. (75) *budućaê* i *sućaê* i (80) *bivšaê*.

³² Nasljedovanje s jedne strane grčkoga, a s druge latinskoga jezika dobro je potvrđeno u našim primjerima. Suprotstavljanje relativne rečenice participu, jedno od markantnih obilježja koja upućuje na latinski odnosno grčki predložak prvotnoga prijevoda, čest je predmet opisa različitih potkorpusa hrvatskoga crkvenoslavenskog jezika (Tandarić 1993., Reinhart 1993., Mihaljević, Reinhart 2005., Eterović, Vela 2013.) kao i ranoga hrvatskoga (Vrtić 2009.).

³³ Usp. (75) *u onom što će biti poslije njega*.

³⁴ Usp. (75) *što će biti poslije njega* i (80) *što se dogodilo*.

3.11. Sintaktičke uloge pridjeva i imenica

Poimeničeni pridjevi, participi, zamjenice i brojevi u odabranim rečenicama svi su redom subjekti, objekti ili priložne oznake,³⁵ s atributom ili češće bez njega. Lako je objasniti zašto je izostao predikat. Prvotna je uloga imenskoga predikata pridavanje kakva svojstva subjektu, a za nju je najpogodniji pridjev. Imenice pak služe izjednačavanju predikata sa subjektom. Drugim riječima, predikatni pridjevi obično opisuju subjekt, a predikatne imenice ga identificiraju. Međutim, ravnotežu među spomenutim službama narušava to što je imenicama osim identifikacije svojstveno i opisivanje.³⁶ Štoviše, ono je običnije. Teško je onda očekivati da će predikatna riječ koja je i svojim oblikom pridjev ipak služiti identifikaciji. Ali to nije sve. Za mnoge riječi koje su iz našeg očišta imenice, a u starocrkvenoslavenskim se tekstovima pojavljuju gotovo isključivo u imenskom predikatu, može se pokazati da su podrijetlom pridjevi. Takva je, primjerice, imenicu *vdova*³⁷ kojoj je Mareš posvetio čitav članak (1961).³⁸

Ogledajmo na kraju dva primjera s poimeničenim pridjevima u apozitivnim sintagmama:³⁹

(149) gda bēše is(us)ъ v' bêtanii v' domu simuna gubavoga CPar 247r ~ prokaženago ~ MVat₄ 73c ~ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ ~ Simonis leprosi ~ Simona Gubavca ~ Šimuna gubavca ~ Šimuna Gubavca — Mt 26,6.

(150) brak' bisi v kanê galilêiscê MVat₄ 18c ~ v kanê galilêiscêi MNov 20b ~ ἐν Κανὰ τῆς Γαλιλαίας ~ in Cana Galilaeae ~ u Kani Galilejskoj — J 2,1

U suvremenim hrvatskim prijevodima veliko početno slovo u imenice *Gubavac* dokazuje da je riječ o vlastitom imenu. Zbog maloga početnog slova pripadnost te iste imenice: *gubavac* skupini vlastitih imena isključena je. To znači da je (nepotvrđeno) **Gubavi*⁴⁰ u imenu *Šimun Gubavi* "imeničkije" od imenice *gubavac* u izrazu *Šimun gubavac* u smislu da je vlastito ime, pa bilo ono i pridjevskoga podrijetla, identifikacija *par excellence* (kao

³⁵ To što se priložne oznake gotovo redovito pojavljuju u prijedložnim izrazima, a isto tako i neki objekti, nije nešto što bi poimeničene riječi razlikovalo od ostalih imenica.

³⁶ Usp. Vince 2010:256.

³⁷ Paralelan je slučaj imenicâ suvremenoga hrvatskoga jezika *ujna* i *strina* koje se bez razloga navode kao primjeri poimeničenja (tako u: Hudeček 1992:57).

³⁸ O tome iscrpno Efimova 2000.

³⁹ Vidi o tome Marković 2008.

⁴⁰ Ono potpuno odgovara crkvenoslavenskim potvrđama *gubavoga* i *prokaženago* u (149).

što su to i lične zamjenice).⁴¹ Određeni oblik G jd. *gubavoga, prokaženago* i L jd. *galilêiscêi* signaliziraju da je riječ o ustaljenim izrazima,⁴² a iz oblika L jd. *galilêiscê* taj se podatak ne da iščitati.

4. Zaključak

Prikazujući poimeničenje u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku, cilj mi je bio istražiti kako su obrađivači *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* pristupali toj pojavi.

Navodi u položaju subjekta i objekta preuzimaju imeničku ulogu bez obzira na to kojoj vrsti riječi izvorno pripadale. Tako su u *Rječniku* kao imenice opisani uzvici (139) i (140). Njima su slični nazivi. Najbolje to oslikava treće lice jednine glagola *biti* koje postavši ime šestoga slova azbuke ESTb poprima sva obilježja imenice, pa se i sklanja kao imenica s *i*-osnovom. U svim ostalim slučajevima supstantiviziraju se pridjevi, participi te pridjevne zamjenice i brojevi. Oni se pojavljuju u jednini i množini, u srednjem i muškom rodu, s duljim i kraćim nastavcima — dakako, u svim padežima. U ovom su radu razvrstani prema kategorijalnoj pripadnosti natuknice i prema gramatičkom rodu.

U *Rječniku* nisu obilježene sve pridjevske riječi u ulozi imenica. Obradiivači su skloniji istaknuti one uz koje se kao varijante (u hrvatskom crkvenoslavenskom, ali i suvremenom hrvatskom) pojavljuju imenice. Očekivali bismo da će se vokativi, posebno oni s imeničkim nastavcima, prepoznati kao tipični predstavnici poimeničenih pridjeva, ali ni to nije pravilo.

Poimeničeni pridjevi mnogo su bolje zastupljeni u hrvatskom crkvenoslavenskom nego u suvremenom jeziku. To posebno vrijedi za množinu srednjega roda, koja je osobitost staroga jezika, te za participe.

Riječima koje se značenjem udaljuju od temeljnoga pridjevnoga značenja u *Rječniku* se pristupa kao imenicama. U ovom im se radu pridružuju i neke koje su obrađene kao pridjevi u imeničkoj službi, dakle pod pridjev-

⁴¹ I opća imenica *gubavac* (s malim počenim *g*) identificira, dio je ustaljena izraza, ali još nije vlastito ime. U nje je osobina imenovane osobe, koja se tipično izražava pridjevom (u našem slučaju *gubav*), naglašenija nego u vlastita imena.

⁴² Vidi bilj. 19. Je li tu već riječ o osobnom imenu, ne može se sa sigurnošću tvrditi.

skom natuknicom. Tvorbeno neprozirne imenice, kojima se pridjevsko podrijetlo ne razabire, pogrešno je na razini sinkronije dovoditi u vezu s pridjevima. Izuzmemo li imenicu DĚBOLIKA adj. subst., kojoj je adjektivnost pripisana na temelju latinskoga pridjeva, u *Rječniku* takvih rješenja nema.

Kada je riječ o tipičnim sintaktičkim službama poimeničenih pridjeva, oni su najčešće subjekti, objekti i priložne oznake, a nalazimo ih i u apozitivnim sintagmama.

Kratice izvora⁴³

- BrAc — *Akademijin brevijar*, 1384. (?)
BrBar — *Baromićev brevijar*, 1493.
BrLab — *I. ljubaljanski (beramski) brevijar*, kraj 14. st.
BrMosc — *Moskovski brevijar*, 1442.—1443.
BrN₂ — *II. novljanski brevijar*, 1495.
BrPm — *Pašmanski brevijar*, 14.—15. st.
BrVat₅ — *Vatikanski brevijar Illirico 5*, sredina 14. st.
BrVat₆ — *Vatikanski brevijar Illirico 6*, treća četvrt 14. st.
BrVO — *Brevijar Vida Omišljanina*, 1396.
CPar — *Pariški zbornik*, 1375.
CŽg — *Žgombićev zbornik*, 16. st.
FgApost — *dvolist apostola (brevijara)*, kraj 14. st.
FgHom — *Homilija na Blagovijest*, kraj 13. st.
FgLond — *Londonski fragment brevijara*, početak 13. st.
FgMih — *Mihanovićev fragment apostola*, 12. st.
FgNicod — *odlomek zbornika*, 15. st.
FgPeriod — *odlomek legende o sv. Ivanu apostolu*, 13. st.
MNov — *Misal kneza Novaka*, 1368.
MVat₄ — *Vatikanski misal Illirico 4*, 14. st.
PsFr — *Frašćićev psaltir (Psalterium Vindbonense)*, 1463.
PsLob — *Lobkovićov psaltir*, 1359.
RitKlim — *Klimantovićev obrednik*, 1501.—1512.

⁴³ Za detaljniji opis vidi *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* 2000:XXXI–XXXVI i Šimić 2014:23–48.

Literatura

- Babić, Stjepan. 1991. *Toorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*. II. izdanje. Zagreb: HAZU–Globus. 567 str. (Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, knj. 62.)
- Barić, Eugenija, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić. 1997. *Hrvatska gramatika*. II. promijenjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga. 607 str.
- Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem*. 1955. Ed. Gianfranco Nolli. Roma: Officium libri catholici.
- Biblija. Stari i Novi zavjet*. 1994. Uredili Jure Kaštelan i Bonaventura Duda. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Efimova, Valerija Sergeevna. 2000. Ob upotreblenii prilagatel'nyh v roli suščestvitel'nyh v staroslavjanskih tekstah. *Slavjanovedenie* 1, 56–69.
- Efimova, Valerija Sergeevna. 2011. *Neimenovanija lic v staroslavjanskom jazyke: Sposoby nominacii i prioritety vybora*. Moskva: Institut slavjanovedenija RAN. 224 str.
- Eterović, Ivana, Jozo Vela. 2013. Sintaktičke funkcije participa u *Misalu hruackome Šimuna Kožičića Benje*. *Slovo* 63, 1–22.
- Horvat, Marijana, Sanja Perić Gavrančić. 2011. Primjeri preobrazbe u *Ričoslovniku iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika* Josipa Voltića. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37, sv. 1, 29–40
- Hudeček, Lana. 1992. Poimeničeni pridjevi i pridjevi u imeničkoj službi u Hrvojevu misalu. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 18, 57–66.
- Hudeček, Lana. 1997. Plural srednjega roda kao sredstvo za izricanje neodređenosti (u glagoljaškoj i starijoj latiničkoj književnosti). *Prvi hrvatski slavistički kongres: Zbornik radova* I. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 575–586.
- Kovačević, Ana. 2013. *Gore vamъ knižnici*: Rekcija uzvika u hrvatskoglagoljskim tekstovima. *Slovo* 63, 55–81.
- Mareš, F. V. *Slavjanskoe vdova – vdovica*. *Voprosy slavjanskogo jazykoznanija* 5, 138–148.
- Marković, Ivan. 2008. Hrvatska apozitivna sintagma i sintaksa imenâ. *Folia onomastica Croatica* 17, 119–137.
- Marković, Ivan. 2012. *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput. 560 str.
- Mihaljević, Milan, Johannes Reinhart. 2005. The Croatian Redaction: Language and Literature. *Incontri linguistici* 28, 31–82.
- Mulc, Ivana. 2004. O pučkim blagdanskim imenima u hrvatskoglagoljskim liturgijskim knjigama. *Glagoljica i hrvatski glagolizam*: Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb–Krk 2.–6. listopada 2002.). Uredili Marija-Ana Dürriĝl, Milan

- Mihaljević, Franjo Velčić. Zagreb—Krk: Staroslavenski institut — Krčka biskupija, 637–646.
- Mulc, Ivana. 2005. O pučkom blagdanskome imenu *Križeva* u građi Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije. *Drugi Hercigonjin zbornik*. Uredio Stjepan Damjanović. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 311–319.
- Novi zavjet*. 1990. Novi zavjet s grčkog izvornika preveli Bonaventura Duda i Jerko Fućak. Psalme preveo Filibert Gass. XI. izdanje. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Novum Testamentum graece et latine*. 1957. Apparatu critico instructum edidit Augustinus Merk S. J. Editio octava. Roma: Pontificium Institutum Biblicum.
- Požar, Sandra. 2014. Pridjevi. U: *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Priredio Milan Mihaljević. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada — Staroslavenski institut, 151–188.
- Pranjković, Ivo. 2001. *Druga hrvatska skladnja. Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 179 str.
- Pranjković, Ivo. 2013. *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska. 294 str.
- Reinhart, Johannes M. 1993. *Untersuchungen zur Syntax des Kroatisch-Kirchenslavischen: Das glagolitische Missale Romanum*. Wien. 540 str. (Habilitationsschrift zur Erlangung der Lehrbefugnis an der Universität Wien).
- Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. 2000., sv. I. A — VRÊDB. Uredili Biserka Grabar, Zoe Hauptová, Franjo Većeslav Mareš. Zagreb: Staroslavenski institut. 576 str.
- Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. 2015., sv. II. VRÊDBNB — ZAPOVÊDNICA. Uredile Zoe Hauptová, Zdenka Ribarova. Zagreb: Staroslavenski institut. 640 str.
- Septuaginta*. 1935. Edidit Alfred Rahlfs. Editio nona. Vol. I, II. Stuttgart: Bibelgesellschaft.
- Slovník jazyka staroslověnského*. 1958.—1997. Red. Josef Kurz, Zoe Hauptová. Praha: ČSAV — Slovanský ústav.
- Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta*. 1941.—1942., sv. I.—III. Preveo dr. Ivan Evandelist Šarić. Sarajevo: Akademija »Regina apostolorum«.
- Šimić, Marinka. 2014. Spomenici. U: *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Priredio Milan Mihaljević. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada — Staroslavenski institut, 23–48.
- Tafra, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga. 318 str.
- Tandarić, Josip. 1993. *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost: Rasprave i prinosi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Provincijalat franjevac trećoredaca. 340 str.

- Večerka, Radoslav. 1961. *Syntax aktivních participií v staroslověnině*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 178 str.
- Vince, Jasna. 2010. Nominativ prema ostalim padežima. *Sintaksa padeža: Zbornik radova znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem Drugi hrvatski sintaktički dani. Osijek, 13.–15. studenoga 2008*. Uredile Matea Birtić i Dunja Brozović Rončević. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Filozofski fakultet, Osijek, 249–265.
- Vince, Jasna. 2014. Imenice. U: *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Prir. Milan Mihaljević. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, 91–132.
- Vrtič, Ivana. 2009. Sintaktičke funkcije participa u Katančićevu prijevodu *Svetoga pisma. Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35, 365–382.

Examples of substantivization in the *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic*

Abstract

A discussion of substantivization in Croatian Church Slavonic is based on the corpus for the *Dictionary of the Croatian redaction of Church Slavonic* edited by the Old Church Slavonic institute in Zagreb. Substantivization is primarily the subject of word formation and morphology. For lexicography it is important in that it determines the shape of dictionary entries. In the dictionary mentioned above substantivized words are presented in two ways. A dictionary entry can be a noun (BEZVODNA f., BLAGO n., ŽIVOTNO n., ŽIVOTNOE n.) or a word of some other category, eg. an adjective (VELIKŃ) or a verb (BOLĚTI) with the note subst. or subst. vice fungitur for substantivized adjectives and participles. In this paper the features of substantivized nouns are analyzed and the morphological, syntactic, semantic and pragmatic factors affecting the choice of dictionary entries are discussed.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik, poimeničenje, rječnička natuknica, gramatika, leksikografija

Key words: Croatian Church Slavonic, substantivization, dictionary entry, grammar, lexicography

